

Уладзімір ГНІЛАМЁДАЎ

ТАЛАНТ ЭПІЧНЫ,
ЭПІЧНАСЦЬ
МЫСЛЕННЯ

*Чалавек без гісторыі,
без традыцый —
што дрэва без карэння.*

Іван МЕЛЕЖ

У пляядзе выдатных раманістаў адно з першых месц належыць Івану Мележу (1921–1976), выдатнаму майстру слова, які ўславіў беларускую літаратуру даследаваннем складаных чалавечых характараў, псіхалогіі.

Ён ганарыўся сваім вялікім настаўнікам — Кузьмой Чорным, які паспеў прачытаць першае ягонае апавяданне «У завіруху» (прысвечанае, дарэчы, К. Чорнаму), прымусіў пачаткоўца паверыць у свае сілы. Мне згадваюцца яго ўспаміны пра Чорнага — удзячныя і пяшчотныя. Не без уплыву чорнаўскай школы ён стаў развіваць сацыяльна-псіхалагічны падыход да рэальных з'яў, знаходзячы для яго сваё стылёвае ўвасабленне — эпічна грунтоўнае і шматграннае.

ВЕРНАСЦЬ ЖЫЦЦЁВАЙ ПРАЎДЗЕ

Каб глыбей зразумець сучасніка, Мележ звяртаўся да лёсу сялянства ў пераломны момант гісторыі. Яго зварот па часе быў першым, які нашмат апярэдзіў творы іншых савецкіх пісьменнікаў 60-х гадоў, блізкіх яму сваёй праблематыкай.

«Мы вярталіся да мінулага, — гаворыць ён пра вяртанне літаратуры да тэмы калектывізацыі, — зусім не для таго, каб паўтарыць тое, што казалі іншыя... Мы спрабавалі зрабіць новы крок уперад і ўглыб».

У Мележа ўсё сваё, свая біяграфія. «Краіна Івана Мележа, — пісаў пра яго зямляк Іван Навуменка, — надпрыпяцкае Палессе, праўдзівей тая яго частка, якая сёння ляжыць непадалёк ад ракі ў межах Калінкавіцкага і Хойніцкага раёнаў...

У палескіх раманах Івана Мележа даволі дакладна захавана геаграфія родных мясцін пісьменніка, прычым назвы некаторых паселішчаў пададзены без змен — Глінішчы, Ламачы, Тулькавічы, Юравічы, другія крыху перайначаны — Курані, Алешнікі».

Нарадзіўся Іван Паўлавіч Мележ у беднай сялянскай сям'і ў вёсцы Глінішчы Хойніцкага раёна Гомельскай вобласці. Дзяцінства прайшло на вясковым улонні, летам дапамагаў бацькам па гаспадарцы, зімой вучыўся ў школе. Дзесяцігодку скончыў з атэстатам выдатніка. З восені 1939 года залічаны на вучобу ў Маскоўскі інстытут філасофіі і літаратуры імя М. Г. Чарнышэўскага, але ўжо з першага курса яго прызываюць у армію.

Пачаў ён свой шлях у літаратуру яшчэ да вайны, з вершаў, якія асаблівай сенсацыі не абяцалі. Потым перайшоў на прозу.

У Вялікай Айчыннай вайне ўдзельнічаў з першых дзён, удосталь пакаштаваўшы салдацкага хлеба. Летам 1942 года цяжка паранены ў баі пад Рацовам, затым доўга лячыўся ў шпіталях Рацова і Тбілісі. Там, на бальнічным ложку, стварыў першыя свае апавяданні, якія насілі адбітак перажытага, непрыдуманнага, свайго. «Я пісаў, можна сказаць, пра сябе», — прызнаецца ён потым, праз шмат гадоў. Лепшае з гэтых апавяданняў — «У завіруху», якое дало назву першай кнізе, выйшла ў 1946 годзе.

Яго галоўны герой — салдат Засмужац — дзейнічае ў суровых абставінах вайны, якая патрабуе ад чалавека гранічнага напружання і фізічных, і маральных сіл. Высокае пачуццё патрыятызму і воінскага абавязку, адказнасць перад таварышамі, усведамленне важнасці задання надаюць яму моцы, каб выстаяць да канца.

Між іншым, як потым выявілася, у час вайны будучы пісьменнік вёў дзённік, апублікаваны ім шмат пазней — у сярэдзіне 70-х гадоў. Ён запісваў тое, што яму было даступна, што ён бачыў сам у межах дзеянняў сваёй часці, палка, які вёў жорсткія баі з праціўнікам на Збручы, пад Уманню, на Дняпры, каля Сінельнікава... Дзённік не прэтэндуе на шырыню абагульненняў, у ім зафіксаваны асабісты жыццёвы вопытаўтара, вопыт чалавека, які па волі неабходнасці стаў воінам-франтавіком, радавым працаўніком вайны, якая сурова і бязлітасна вучыла яго і ягоных таварышаў гранічнай мужнасці і стойкасці. «Ты ж салдат!» — паўтарае ён самому сабе ў цяжкія хвіліны. У ягоным характары раскрываецца ўсё тое, што вынес ён з мірнага жыцця, узяў з духоўных багаццяў сацыялістычнага грамадства, яго ідэалаў. Нібы падводзячы вынік сваім разважанням у першыя дні вайны, ён запісвае ў дзённіку: «Адно я цвёрда ведаю — нас не перамогуць».

Калі ў часопісе «Маладосць» з'явіліся ў поўным, не скарачаным выглядзе яго ваенныя дзённікі (у першым Зборы твораў у шасці тамах былі змешчаны ўрыўкі), я надрукаваў рэцэнзію. Іван Паўлавіч жартаваў: «Вы напісалі рэцэнзію на мой самы першы твор». Свае дзённікі ён лічыў першым творам.

Ужо самыя першыя творы Мележа вызначаліся вернасцю пісьменніка жыццёвай праўдзе, глыбокім псіхалагічным абгрунтаваннем чалавечых учынкаў, вастрынёй сацыяльнага і духоўнага бачання рэчаіснасці. Гэтыя асаблівасці яго творчай індывідуальнасці знайшлі працяг і развіццё ў наступных работах, сярод якіх, у першую чаргу, неабходна адзначыць апавесць «Гарачы жнівень», напісаную у пасляваенным 1946 годзе і прысвечаную паказу мірнага жыцця людзей. Аўтар тонка адчуў і перадаў паэзію беларускай вёскі таго часу, прыгажосць чалавека-працаўніка, яго любоў да зямлі і міру на зямлі. Усё гэта было

асабліва адчувальна пасля гэтулькіх гадоў кровапралітнай вайны і пакут. Стала ясна, што ў літаратуру прыйшоў арыгінальны мастак, які глыбока разумее і любіць чалавека, здольны ўжыцца ў яго ўнутраны свет.

Паступова пашыраюцца жанравыя рамкі творчасці. Эпічная паўната і цэласнасць узнёўлення характараў і абставін — гэтыя рысы былі характэрны Мележу з самага пачатку. З часам яны ўзмацніліся. У канцы 40 — пачатку 50-х гадоў ён працуе над буйным творам — панарамным раманам «Мінскі напрамак», у якім ставіць мэту расказаць пра вызваленчую бітву за Беларусь летам 1944 года. Гаворка ідзе пра стратэгічную наступальную аперацыю, вядомую пад кодавай назвай «Баграціён», у выніку якой савецкія войскі і партызаны разбілі толькі ў Беларусі больш чым мільённую групоўку нямецка-фашысцкіх войск, вызвалілі ад іх значныя раёны Савецкага Саюза і Польшчы. Пісьменнік паказаў народ у змаганні, духоўную веліч яго барацьбы. Раман населены дзясяткамі герояў — тут дзейнічаюць байцы і камандзіры Савецкай Арміі, генерал Чарняхоўскі, партызаны, падпольшчыкі, якія можна і гераічна змагаліся з нямецка-фашысцкімі акупантамі.

Гэта сага аб народным подзвігу. «Яна памятная мне, гэта кніга, — прызнаваўся аўтар, — і таму, што, можа, толькі з яе выхадам я адчуў сябе пісьменнікам». Стаў, але не спыніўся на месцы — такая ўжо ўласцівасць сапраўднага мастака. Ён прадаўжае шукаць свае ідэі і тэмы, свой стыль і жанр, нарэшце, самога сябе. Некаторым персанажам «Мінскага напрамку», магчыма, яшчэ нестася сталасці псіхалагічнага аналізу, але ўжо тут вытрымана еднасць гуманістычных крытэрыяў ацэнкі асобы незалежна ад яе месца ў структуры сацыяльных адносін. Гэта павышае ўстойлівасць і пераканаўчасць мастацкай канцэпцыі пісьменніка, памагае яму глыбока ўгледзецца ў чалавека, больш аб'ектыўна разумець яго сацыяльную і духоўную каштоўнасць.

У 50-я гады былі створаны новыя кнігі аповяданняў і аповесцей — «Блізкае і далёкае» (1954), «У гарах дажджы» (1957), «Што ён за чалавек» (1960), п'есы — «Пакуль мы маладыя», «У новым доме» (1956) і інш. У мастацкіх адносінах гэтыя творы не раўнацэнныя, але многія з іх сведчылі, што прэзентацыя падышоў да якасна новага этапу сваёй творчасці. Асабліва значнага поспеху ён дамагаецца ў сферы маральна-этычнага пошуку. З гэтага пункту гледжання крытыка высока ацэньвала аповяданні «Спатканне за горадам», «Памылка», «У гарах дажджы», адзначаныя разуменнем супярэчлівай складанасці чалавечага характару, у многім абумоўленага супярэчнасцямі самога часу. «Што ты за чалавек?» — гэтае пытанне можна аднесці, скажам, да Леаніда Андрэевіча — аднаго з удзельнікаў драмы, якая разыгралася ў «Спатканні за горадам». Яго нялёгка разгадаць: «прыемны ва ўсіх адносінах», прыгожы, схільны да жартаў, дасціпны, начытаны... У такога не грэх і закахацца. І ў яго закахалася маладзенькая дзяўчына Аля, якая выпадкова пазнаёмілася з Леанідам Андрэевічам. Банальная жыццёвая гісторыя! Але таленавіты мастак тут адкрывае праўду жыцця і праўду паводзін чалавека, які, на жаль, не заўсёды аказваецца дастойным свайго высокага звання. Леанід Андрэевіч аказаўся на паверку чалавекам двудушным і прымітыўным, здольным толькі браць ад жыцця і нічога яму не даваць. Не далёка адстала ад яго і Аля... Пісьменнік асуджае эгаізм, мяшчанства, чалавечую

абмежаванасць і неразумнасць.

Духоўныя далягляды яго творчай лабараторыі рассяваюцца шырока. Чалавек і час, асоба і грамадства, свабода і неабходнасць, сэнс чалавечага жыцця. У 50-я гады цікавасць да гэтых пытанняў рэзка ўзрастае ва ўсёй савецкай літаратуры, якая паставіла ў цэнтр мастакоўскага даследавання перш за ўсё чалавека, чалавечы феномен. Адораны талентам эпічнага бачання і асэнсавання жыцця, І. Мележ бярэцца за новы раман, матэрыялам для якога паслужыла жыццё беларускай вёскі, знаёмае пісьменніку ад нараджэння. Ён даўно марыў напісаць кнігу пра Палессе — родную бацькоўскую зямлю, яе людзей — простых, сціпых працаўнікоў. «Ведаць, хто мы. Не забываць, адкуль мы выйшлі. Толькі тады, калі мы будзем ведаць, адкуль мы, якімі былі, мы можам ведаць, хто мы. Ведаць цану сабе, свайму жыццю», — так вызначаў І. Мележ ідэйны пафас сваёй новай задумы, якой наканавана было стаць «галоўнай кнігай» пісьменніка. Работа над раманам «Людзі на балоце» (першая частка «Палескай хронікі») была пачата ў 1956 годзе, закончана ў 1960. У 1965 годзе з'явілася другая частка «Подых наваліцы». У 1976 годзе выйшаў трэці раман «Завеі, снежань». У чарнавым варыянце засталіся ненапісанымі раманы «За асакою бераг» і «Свята вясны».

Героі «Людзей на балоце» — Васіль Дзятлік, Ганна, Яўхім і Халімон, Глушакі, Чарнушкі, Хадоська, Грыбок, Андрэй Руды, Міканор — жыхары вёскі. Кожны з іх мае сваю яркую індывідуальнасць. Іх жыццё, як і жыццё ўсяго Палесся, цікавіць пісьменніка ў пераломныя перыяды: гаворка ідзе пра пачатак 30-х гадоў, перыяд калектывізацыі, якая ўскалыхнула ўсю краіну і ўсё сялянства, у тым ліку Беларусь. Гістарызм «Палескай хронікі» з'яўляецца ў вышэйшай ступені актуальным і сучасным, таму пытанне аб чалавечай прыродзе і прызначэнні чалавека — «якім ты павінен быць, чалавек?» — зноў ставіцца на пярэдні план, атрымліваючы глыбокую сацыяльна-гістарычную і мастацка-псіхалагічную распрацоўку. Сюжэт рамана «Людзі на балоце» ў многім традыцыйны для беларускай літаратуры. Маладыя людзі Васіль і Ганна пакахалі адно аднаго, але сысціся не могуць: і ён, і яна — з беззямельнай беднаты. Патрэбна зямля,

Разам зь сям'ёй Іван Мележ, жонка Лідзія, дачка Людміла і бацька Павал. 1948 г.

патрэбна багацце. Жыццёвыя шляхі герояў (а яны вельмі гордыя) разыходзяцца ў розныя бакі: Ганна выходзіць за вясковага багацея Яўхіма Глушака, хоць і не кахае яго, Васіль таксама жэніцца на дзяўчыне з багатым пасагам. У індыўідуальны лёс людзей урываецца вецер гісторыі, барацьба новага са старым адбываецца і ў жыцці, і ў побыце, і ў чалавечай свядомасці. Аўтар імкнецца авалодаць усім гэтым у многім ужо вядомым матэрыялам па-новаму. Скрозь прызму любові, перажыванняў і ўзаемаадносін людзей ён перадае грамадскую праблематыку таго часу, пошукі селянінам лепшай долі. Зямля ў «Палескай хроніцы» выступае як аснова быцця селяніна, матэрыяльная і духоўная каштоўнасць, вялікі народны здабытак, на грунце якога можа будавацца чалавечае шчасце, сацыяльнае і духоўнае развіццё асобы.

Сёння шмат гавораць пра асабісты пачатак у літаратуры, які выяўляецца ў ёй шматпланавы і надзвычай разнастайны. «Маё жыццё», «мая вёска», «мая вайна» — сваё, перажытае, адчутае розумам і сэрцам. Свет, узноўлены ў мастацкім творы, атрымлівае

пачатку пісьменніцкай асобы. Як частка асабістага жыццёвага і духоўнага вопыту, узведзенага ў ступень агульназначнага, агульнанароднага.

Мележаўскія Курані ўвайшлі ў вялікую літаратуру, як Грымячы Лог М. Шолахава, Дзівайская воласць (Скрыверы) А. Упіта, Льгоў І. Тургенева, акруга Іюкна-патофа У. Фолкнера, графства Уэсэкс вядомага англійскага раманіста Томаса Гардзі. Далёка вядомы за межамі Беларусі мележаўскія Курані, у якіх адлюстраваны цэлы свет сацыяльных і індыўідуальных страсцей, думак, перажыванняў.

ТВОРЫ ПІСЬМЕННІКА НАВОДЗЯЦЬ НА РОЗУМ

Беларусы — нацыя прыродалюбная. Навакольнае асяроддзе, рэгіянальны фактар маюць тут найвялікшае значэнне. «Край беларусский, — адзначаў у свой час М. Багдановіч, — лесистый и болотистый. Вот нам и надо создать поэзию леса, поэзию топи. Украинская стихия — степь, у нас наша стихия — лес и болото. Здесь есть своя неповторимая красота, неповторимая

ритмика, неповторимое волшебство. Надо их подсмотреть, найти и вынести на широкий свет».

Слышны сучасны наш паэт В. Зуёнак, пачуўшы М. Багдановіча, на гэты конт выказаўся так:

*Балоты, балоты... Балты...
Адно ў адным — як замес...
Тысячагоддзяў гвалты —
А балт — не памёр, не ўваскрэс,*

*А балт жывы, неўміручы
Сам Бог так сказаў: «Жыві!..»
Тым беларус і жывучы —
Кропелька балцай крыві!..*

З падобным тлумачэннем, напэўна, не пагодзяцца этымолагі, а тым больш моваведы, аднакмастацкая, паэтычная логіка ў гэтым словаўтварэнні прысутнічае. Яна і наводзіць на думку, што не будзе памылкай лічыць колішніх балтаў протабеларусамі, продкамі сучасных беларусаў, урэшце — продкамі славурых герояў Івана Мележа.

меркаваць хоць бы з таго, што ездзілі па ёй смела толькі ў маразы, калі і непразная твань навокал рабілася цвёрдая, як ток, ці ўлетку, калі дарожка перасыхала».

Аповед насычаны апісаннем нацыянальнага побыту, працоўных традыцый.

Сапраўдная і ўсебаковая культура, вытокі якой карэняцца ў роднай палескай глебе, вельмі характэрна Мележу. Ён ішоў да яе вышынь, не забываючы пра свае «родавыя» пласты маральных каштоўнасцей.

Гэты селянін з'яўляўся ў асяроддзі беларускіх літаратараў (большасць з якіх — з сялян) узорам сапраўднага інтэлігента. Быццам пра яго, пра Івана Паўлавіча, пранікнёна сказаў яго сучаснік Васіль Шукшын: «Явление это — интеллигентный человек — редкое. Это — беспокойная совесть, ум, полное отсутствие голоса, когда требуется — для созвучия — «подпеть» могучему басу сильного мира сего, горький разлад с самим собой из-за проклятого вопроса: «Что есть правда?», гордость... Если всё это в одном человеке, — он интеллигент.

Аўтар тонка адчуў і перадаў паэзію беларускай вёскі таго часу, прыгажосць чалавека- працаўніка, яго любоў да зямлі і міру на зямлі.

Геніяльнага М. Багдановіча пачуў і І. Мележ. Успомнім эстэтычна вельмі выразны пачатак «Людзей на балоце».

«Хаты былі на востраве. Востраў гэты, праўда, не кожны прызнаў бы за востраў — аб яго не плёскаліся ні марскія, ні нават азёрныя хвалі. Навокал адно гніла куп'істая дрыгва ды моклі панурыя лясы.

Вёска тулілася ля берага вострава — платы агародаў дзе-нідзе забягалі на куп'ё ўзболатка, з другога боку, на поўнач, балоты крыху адступалі, дорацы людзям пясчанае поле. Адступалі балоты і на заходнім баку, дзе рунелі ці жаўцелі на краю лесу палі, таксама скупыя, няўдзячныя, хоць у іх глебе і было менш пяску. З поўдня балоты зноў падбіраліся да саламяных, замшэлых радоў стрэх, але ў гэты бок ішла найбольшая сувязь са светам, і тут па дрыгве была намошчана дарожка. Што гэта за дарожка, можна

Но и это не всё. Интеллигент знает, что интеллигентность — не самоцель... Какой он такой, интеллигентный человек?... Образ его создал сам народ. Только он называет его — хороший человек. Умный человек. Уважительный. Не мот, не пропойца. Чистоплотный. Не трепач. Не охальник. Работник. Мастер».

Неяк давалося мне быць разам з Б. Сачанкам у Івана Паўлавіча дома. Было гэта напрудвесні, здаецца, 1976 года. Трэцяя частка — «Завеі, снежань» — была ўжо здадзена ў «Полымя», думка сягала далей, у наступнае. Іван Паўлавіч любіў паслухаць думку чалавека пра свае творы — пра «Палескую хроніку» асабліва. Гаворка зайшла пра перыяд калектывізацыі, пра яе хаду ў Беларусі, пра творы, прысвечаныя ёй (Шолахаў, Панфёраў і інш.). Перад гэтым мне прыйшлося прачытаць цікавыя, багатыя

жыццёвымі фактамі, успаміны М. Губскага, якія меліся друкавацца ў выдавецтве «Беларусь». Факты, аднак, не дужа цікавілі Івана Паўлавіча. Яго думка даўно ўжо спасцігла знешне-эмпірычны пласт эпохі і к таму часу дасягала новых даляглядаў — гістарычных, сацыяльных, філасофскіх.

Пісьменнік ішоў да надзвычай маштабных абагульненняў, яркіх мастацкіх адкрыццяў. Для яго, як для літаратара ХХ стагоддзя, цікавы асобны момант, рэдкі выпадак, пэўны індывід.

Створаныя Іванам Мележам беларускія тыпы ў сваіх мастацка-эстэтычных якасцях нічым не саступаюць героям буйных заходніх рэалістаў — Бальзака, Флабэра, Заля, Томаса Мана, Фолкнера і інш.

Беларуская крытыка ўжо адзначала ўмоўнасць і рухомасць граніц, паміж галоўнымі і негалоўнымі героямі апавядання. У другім рамане — «Подых навальніцы» — «стырно сюжэта» пераходзіць да Апейкі, які займае важнае месца ва ўсёй «Палескай хроніцы». Пісьменнік уважліва ўглядаецца ў характар свайго героя, у яго адносіны да жыцця, да людзей, не выпускаючы са свайго мастакоўскага поля зроку ўвесь змест яго творчай актыўнасці. Апейка — не ідэальны герой, але ён ва ўсім імкнецца кіравацца сумленнем, патрабавальнай любоўю да людзей. Яму даводзіцца нялёгка. Канфлікт з кар’ерыстамі тыпу Башлыкова і іншых людзей, далёкіх ад народа і яго запатрабаванняў, ускладняе пошукі новых форм жыцця, але пісьменнік даказвае, што дабро перамагае зло, што дабро неадольнае.

Калектывізацыя, прымусовая, як безальтэрнатыўны варыянт развіцця сельскай гаспадаркі, пры адсутнасці належнай матэрыяльна-тэхнічнай базы, паскораных тэмпах яе правядзення і беспрэцэдэнтным наступе на кулацтва, папраўдзе з’явілася вайной дзяржавы супраць працоўнага сялянства. Калектывізацыя па сутнасці запачаткавала працэс рассялянвання вёскі, і гэты працэс доўжыцца да сённяшняга дня.

Канчатковай, адназначнай ацэнкі калектывізацыі ў Мележа няма. У яго не было магчымасці даць такую ацэнку, пагэтану ён засяродзіў увагу на іншым. Падкрэсліваючы ролю гістарычнай памяці, жыццёвых урокаў і вопыту, ён, ад рамана да рамана, усё больш

канцэнтруе ўвагу на асабістай праблематыцы чалавека, на яго маральным, духоўным змесце, паказвае жывую «цякучасць» (выраз Л. Талстога) яго характару. У трэцяй частцы — рамана «Завеі, снежань» — у ролі лідараў сюжэтнага дзеяння выступаюць Башлыкоў і Ганна. Тут абмяркоўваецца — праз паводзіны герояў — вострая праблема адносін да традыцый, да духоўнага досведу народа. Героі Мележа ўспрымаюць свет без аптымізму, але сам пісьменнік не падае духам. Сцвярджаючы гуманізму, павагі і чуласці ва ўзаемаадносінах паміж людзьмі — вось асноўная ідэя твора. І ў гэтым галоўная яго каштоўнасць.

«Палеская хроніка» сведчыць, што пісьменнік знаходзіўся ў росквіце творчых сіл, але здароўя, падарванага раненнем на вайне, не хапала. Засталася незакончанай «Хроніка», не былі рэалізаваны і некаторыя іншыя задумы. Аднак і тое, што ён пакінуў пасля сябе, мае велізарнае значэнне для савецкай літаратуры і ўяўляе неперыходную мастацка-духоўную каштоўнасць.

Два першыя раманы трылогіі — «Людзі на балоце» і «Подых навальніцы» ў 1971 годзе былі адзначаны Ленінскай прэміяй.

Чалавечае асяроддзе вабіла яго. Іван Паўлавіч умеў уважліва выслухаць чалавека, умеў і любіў «адкрываць» чалавека.

— Цікавы чалавек! — гаварыў ён пра каго-небудзь з новых знаёмых і дадаваў: — А мы і не прыкмячалі...

Радаваўся, калі новы знаёмы спраўджваў яго спадзяванні. А колькім літаратарам ён даў у свет дарогу! Добра помніцца, як ён падтрымаў С. Андраюка — цяпер вядомага літаратара, калі той аказаўся ў складаным становішчы ў сувязі з выданнем першай кнігі.

Дапамагаў ён і многім іншым.

Абсяг яго турбот і клопатаў быў надзвычай шырокі. Але перш за ўсё ён быў адданы літаратуры. Літаратура была яго і клопатам, і радасцю, як для селяніна поле. У гэтым паняцці, здаецца, сыходзілася ўсё. І галоўным, трэба сказаць, была якасць! Ён нязменна дбаў пра высокі ідэйна-маральны ўзровень нашага мастацтва, пра тое, каб літаратура заставалася літаратурай, г. зн. сапраўдным мастацтвам — без скідак на архісучасную тэму ці праблематыку, без палёгкі... І даваў прыклад — сваёй творчасцю, сваімі раманами.

Здзіўлялі яго мяккасць і ўпартасць, грамадзянская прынцыповасць пазіцыі,

выклікала павагу адзінства думкі і ўчынку. Яно — гэтае адзінства, цэласнасць — адлюстравалася ў выступленнях, у творах.

У Івана Паўлавіча было шмат шчырых сяброў.

З рускіх савецкіх раманістаў асабліва любіў Шолахава. Памятаю, калі на VI з'ездзе савецкіх пісьменнікаў у Маскве (1976 год), на адной з творчых секцый госць з Польшчы Ежы Путрамент сказаў пра «Ціхі Дон» не столькі як аб з'яве сучаснага літаратурнага працэсу, колькі як пра факт гістарычны, які мала ўплывае на цяперашнія пошукі мастакоў, Іван Паўлавіч быў асабіста незадаволены, нават, мне падалося, пакрыўджаны. Хацеў выступіць, але не адчуваў сябе здаровым, устрымаўся. Талент эпічнасці, эпічнасць мыслення заўсёды ставіў вельмі высока. У яго ўяўленні гэта была адзнака народнасці мастацтва.

Не раз даводзілася адчуць меру народнай любові, якой Іван Паўлавіч быў акружаны пры жыцці, меру любові і памяць аб ім, якія жывуць і будуць жыць. Засталося ў памяці святкаванне 50-годдзя Івана Паўлавіча ў 1971 годзе. Вечар адбыўся у ДOME акцёра, які, вядома, не мог змясціць усіх мінчан — прыхільнікаў таленту аўтара «Палескай

хронікі», яго землякоў, усіх, хто прыехаў, каб ушанаваць юбілей народнага пісьменніка.

Некаторыя кажуць, што апроч «Палескай хронікі», ён нічога, вартага ўвагі, не напісаў. А хіба «Палеская хроніка» — гэта мала? Незычліўцы ёсць у кожнага.

У тым, што ён каза пра Шолахава (з нагоды яго 70-годдзя), гучыць сваё, уласнае, пра што ён безупынна думае:

«В наше время кое-кто страстно убеждает, что движение истории и бытие народное превосходно можно изобразить и через одну личность и что, надо думать, время эпопей ушло в прошлое. Но все эти сомнения властно сметает созданное Шолоховым в недавние времена. Какой многоликий, многосудебный, могучий поток народной жизни — радостей, страданий, надежд, отчаянья, нежности и жестокости, — жизни необратимой, неостановимой, открывается нашему взору и нашему сердцу в его романах! Какой многоцветный и какой естественный, удивительно правдиво и точно запечатленный мир живет в извечном обновлении в его книгах!»

Раманы І. Мележа перакладзены на многія мовы свету. На польскую мову «Людзей на балоце» пераклаў Э. Кабатц. Па

запрашэнні аўтара ён гасцяваў у Мінску, пакінуў пра Мележа ўспамін:

«Гэта быў прыгожы чалавек. І пісаў ён прыгожа.

Вельмі шкадую, што ў мяне ніколі не хапала часу для сістэматычнага пазнання багацця і красы так блізкай мне беларускай літаратуры. Яна мне блізкая, бо я паходжу з асяроддзя, у значнай меры, беларускага, гэтай зямлі, гэтай культуры я ўдзячны за немалы ўплыў на фарміраванне маёй асобы. Як чалавека і пісьменніка, што відно ў маіх кнігах, нават калі я ў іх

доме. Падняліся на другі паверх, у мезанін, дзе дрэвы глядзелі ў вокны з пагодлівым пошумам, дзе гаспадар часамі працаваў, дзе і мне захацелася папрацаваць, — не наогул, а перакладаючы яго раманы, чым я займаўся дома, пераклаўшы толькі «Людзей на балоце». Нялёгка гэта было, стаміўся я вельмі, пра што і сказаў тады Мележу. Такое багацце мовы, такі тугі вузел чалавечых страсцей — як мне ўсё гэта перадаць па-польску?.. І ён сказаў, што поўнасьцю перадаваць нікому не ўдаецца, таму што няма мовы без пошуму дрэў за вокнамі, няма ў краявідзе сілы без чалавечых

Створаныя Іванам Мележам беларускія тыпы ў сваіх мастацка-эстэтычных якасцях нічым не саступаюць героям буйных заходніх рэалістаў.

вандрую па Міжземнамор'і, дзе так многа слядоў калісьці агульнай для ўсёй Еўропы культуры.

Магчыма, што іменна гэтая візантыйска-лацінская агульнасць, якая засела ў найцішэйшых, аднак найтрывалейшых і найбольш творчых клетках маёй істоты, уплывае на тое, што я час ад часу вяртаюся да беларускай літаратуры і дасягненні яе радуюць мяне, як брата — поспехі сястры. Ёсць і яшчэ адна прычына маёй блізкасці з беларускай літаратурай, — у ёй ёсць чым захапляцца. Калі я звяртаўся да кніг Быкава ці Мележа, якія меў прыемнасць (пэўна ж, і з немалымі цяжкасцямі) перакладаць, дык адчуваў тады, што выходжу на зялёны прастор зямлі, якая павінна быць чырвонай ад крыві, на ёй пралітай. Калі ж я кладу перад сабой наш агульны здымак, зроблены ў Мінску дванаццаць год таму назад, калі я гляджу ў Іванавы вочы, сумнаватыя, але ж і поўныя яснасці, дык не згаджаюся з папярэднім уражаннем і кажу, што гэтая зямля павінна быць залатой, як і людзі, якія на ёй жывуць, што яна павінна быць сонечнай, бо заслужыла такую долю.

Ён завёз мяне з маім сябрам, пісьменнікам Аляксандрам Мінкоўскім, на сваю дачу за горадам. У шчодрой зеляніне і ў шчодрым сонцы мы пазнаёміліся з яго мілай жонкай. Мы адчувалі сябе як у родным

страсцей. «Прыезджай працаваць сюды».

Я тады разгубіўся, не выкарыстаў запрашэння, панясло мяне ў іншы бок белага свету. Аднак засталася туга па цёплай драўніне дачы за горадам, па варухлівай лістоце за вокнамі, па сонцы ў гаспадаровых вачах... І тады ўжо ён адчуваў сябе благавата, а бывала і вельмі цяжка, аднак ён умеў глядзець ясна і яснасьцю гэтай абдорваць іншых.

Такім ён быў...»

Колькі памятаю Івана Паўлавіча — ён быў заўсёды задумёны, пагружаны ў сябе, «з думаю на чале», маўклівы.

Шмат пісаў...

Прыгадваецца сказанае яму Кузьмой Чорным напрыканцы вайны, у Маскве:

— Прыеду ў Мінск — абавязкова пасялюся дзе-небудзь на ціхай вуліцы. У драўляным дамочку. Каб ціха было і каб можна было пісаць, пісаць, пакуль аж рука не забаліць. Як у касца....

Клопамат Мележа было паспець усё сказаць. Пры гэтым ён кіраваўся максімалісцкім маральна-эстэтычным патрабаваннем, якое пакінулі нам выдатныя майстры мінулага: «Пішы, як жывеш, пішы, быццам пішаш тэстамент, завяшчанне». Гэта значыць, пішы, не адхіляючыся ад праўды, будзь ёй верны. Верны жыццю!

Гэтае патрабаванне засталася і ягоным запаветам. ■